

Ked' si 13. novembra 1988 preberal bezmála 67-ročný Alexander Dubček v talianskej Bologni čestný doktorát, bola to veľká sláva. Po udelení ocenenia povstali všetci zhromaždení a aulou znel dlhý potlesk. Akademická obec a prítomní hostia vyjadrili úctu človeku, ktorý chcel pred dvoma desaťročiami zásadne meniť spoločnosť v Československu a možno i svet.

Úžasná chvíľa. Vedenie najstaršej európskej univerzity si uctilo Dubčekov prínos, hoci jeho plány pochoval násilný zásah invázných armád. Tak ako v prípade iných ocenených v minulosti, videl rektor univerzity v Dubčekovi politika, ktorý sa stále snažil vrátiť svoj národ na cestu demokracie. A nielen to. Jeden z ďalších univerzitných profesorov – teraz už Dubčekov kolega – sa na podujatí verejne vyznal, že bývalý československý politik je i po dvadsiatich rokoch odmlky stále dôležitý pre celú Európu.

Očividne dojatý Dubček pochopil udelenie akademického titulu ako ocenenie cesty, na ktorú sa vydala československá spoločnosť pod jeho vedením v roku 1968. Vtedajšiemu pokusu o vybudovanie socializmu s ľudskou tvárou pridal prívlastok renesančný, čím chcel v domovine tohto stredovekého obrodzenia, ktoré sa potom rozletelo do celého sveta, prisúdiť epochálny rozmer. V Československu sa mal v jednom hnutí spojiť socializmus s demokraciou. Inšpirovať sa tým mohol celý mohutný sovietsky blok.

Svoje presvedčenie si Dubček za dve desaťročia uchránil a čakal na vhodný okamih, aby mohol pokračovať. Po tom, ako opustil vedenie vládnej Komunistickej strany Československa a žil pod policajným dozorom uvaleným

KAPITOLA PRVÁ

naňho jeho niekdajšími kolegami, konečne niekto zakričal do sveta – Dubček je stále tu. Jeho cesta teda mala byť správna a azda sa po nej on sám ešte raz vydá.

Bolognou sa to neskončilo. V Taliansku sa s Dubčekom stretli viacerí, hlavne komunistickí a socialistickí politici. No najvýznamnejšie bolo privítanie pápežom Jánom Pavlom II. Vtedajšie postoje a činy Karola Wojtylu nahľadávali mýtus, že komunistické režimy sú zakonzervovanými pevnosťami. V skutočnosti sa aj vďaka nemu otriasli priamo v základoch. Prijatím odbojného československého reformátora pápež akoby potvrdil, že Dubček má svoje miesto pri búraní totalitnej spoločnosti, pretože ho k tomu oprávňujú skúsenosti z minulosti.

Takáto pozornosť, keď sa na neho upierali oči celého sveta, mohla v Dubčekovi vyvolať pocit, že je povolaný, aby sa opäť ujal svojej vedúcej úlohy reformátora. A skutočne, keď sa vrátil do Československa – hoci by ho vtedajšia moc najradšej cez hranice naspäť ani nepustila –, nabral nový dych, aby opäť zabojoval o najvyššie pozície v republike. Trochu mu ušlo, že tentoraz sa mu svetovej priazne dostalo vďaka inému politikovi, sovietskemu vodcovi Michailovi Gorbačovovi, ktorý akoby šiel v jeho stopách spreď dvoch desaťročí. Podpora demokratického sveta sovietskemu vodcovi bola dôležitejšia ako tá, ktorú si Dubček užil pred dvadsiatimi rokmi. Gorbačovove reformy mohli tentoraz priamo zo srdca ríše zasiahnuť celý sovietsky blok a prepólovať usporiadanie sveta.

V roku 1988 bolo jasné, že komunistický svet sa dostal do bodu zlomu, do bodu oveľa výraznejšieho ako v roku 1968. Československu sa naskytovala nová a ešte väčšia šanca. Ak by bol Dubček poverčivý, mohol si povedať, že osudová osmička mu nezlyhala. Keď sa pozrieme do jeho života, roky s osmičkami na konci boli v jeho živote osudové.

Pražská jar bola jeho najvýznamnejším medzníkom, v roku 1968 sa stal najvyšším predstaviteľom československej komunistickej strany. Desať rokov predtým sa

MUŽ V POLITIKE

prvý raz presadil na vysokom poste v slovenskej metro-pole, dostal sa do funkcie prvého tajomníka komunistov Bratislavského kraja. Rok 1948, keď si komunisti v Československu uchmatli moc, ho síce zastihol iba ako radového straníka, no znamenal preňho osobný impulz, aby sa vládnej strane po rýchlom rozhodnutí naplno upísal ako platený funkcionár.

V roku 1938 sa s otcom vrátil po dlhom pobyte zo Sovietskeho zväzu a v podmienkach osamostatneného Slovenska už ako 18-ročný vstúpil do komunistickej strany. Dekádu predtým, keď bol ešte malý chlapec, prišla v roku 1928 do ich družstevnej kolónie v kirgizskom Pišpeku rodina Ondrisovcov. Medzi nimi aj dievča menom Anna. Tá sa neskôr stala Dubčekovou manželkou a jeho blízkou spoločníčkou v rodine i v strane.

A keď zabrdneme do posmrtných čias, symboliku nájdeme i tam. V roku 2008 prijal slovenský parlament špeciálny zákon, podľa ktorého sa Dubček zaslúžil o demokraciu, o slobodu slovenského národa a o ľudské práva. Podobný zákon má na Slovensku len jeden ďalší človek – Andrej Hlinka. Dubček sa nadobro zaradil medzi slovenských velikánov. Alebo nie? Je zákon len ľúbivým politickým gestom vtedajších vládnych poslancov?

Uvidíme. Začnime radšej pekne po poriadku a pozrime sa na tie osmičkové roky a občas aj na roky okolo nich.

Dubčekom hýbali silní komunisti a tliekajúci dav

Na záver tridsiatych rokov 20. storočia zvykneme hľadiť ako na medzník v dejinách Slovenska. Československo sa pod tlakom Nemecka rozsýpa, v strednej Európe to vrie, schýľuje sa k druhej svetovej vojne. V Sovietskom zväze, ktorý sa vnútorne i navonok definoval predchádzajúcou Stalinovou diktátorskou politikou, vytesávajú dosiahnuté postavenie do kameňa. Sovietsky zväz vyhlasujú za socialistický štát, kde nepriateľské buržoázne triedy nadobro zničili. V roku 1936 prichádza nová ústava, ktorá tieto zmeny zakotvuje aj formálne.

KAPITOLA PRVÁ

S ústavou prichádzajú ďalšie zmeny, z ktorých jedna sa dotkne aj mladého Alexandra Dubčeka, presnejšie povedané jeho otca Štefana. Štefan Dubček žil so svojou rodinou v Sovietskom zväze už od roku 1925, keď prišiel z Československa do kirgizského Biškeku (vtedy sa nazýval podľa starej ruskej pevnosti Pišpek, neskôr po bolševickom revolucionárovi Frunze) s ďalšími nadšencami budovať samostatné družstvo Interhelpo. Po začiatočných útrapách a prvých úspechoch pristihla družstvu krídelká sovietska vláda, a tak sa v roku 1933 rodina Dubčekovcov presunula do Gorkého, jedného z najväčších ruských miest, ktoré sa predtým nazývalo Nižný Novgorod a k tomuto názvu sa po páde komunizmu vrátilo.

Dnes sa už asi nedozvieme, či do Gorkého neputoval napokon Štefan Dubček na príkaz zhora, čo by v čase Stalinovej diktatúry nebolo nič nepochopiteľné. Vieme však, že aj v rokoch totalitného režimu podnikali v Sovietskom zväze západné firmy a v Gorkom staval automobilku americký Ford. Keďže Štefan žil do roku 1921 v Spojených štátoch, odkiaľ sa potom vrátil na Slovensko, popri slovenčine a ruštine ovládal angličtinu. Zároveň bol verným komunistom, a presne takto vybavených ľudí sa žiadalo postaviť k americkým manažérom a technickým poradcom.

V roku 1938 však na základe nedávno prijatej ústavy nastal problém. Tá zavelila jasne – kto chce žiť v Sovietskom zväze, je povinný sa vzdať pôvodného občianstva a prijať tamojšie. V opačnom prípade sa musí pobrať domov. Takto to vysvetľoval vo svojich pamätiach Štefanov syn Alexander a takto sa to aj všeobecne prijíma. Otec sa teda rozhodol vrátiť sa so synom do Československa, kam zvyšok rodiny odcestoval z iných dôvodov už skôr.

Núka sa aj však iné vysvetlenie, no je len z jedného zdroja, ktorý nemožno dodatočne overiť. Ide o policajné vyšetrovanie Štefana Dubčeka, ktorého zatkli v roku 1942 v časoch prvej Slovenskej republiky za ilegálnu komunistickú činnosť. Po návrate domov v roku 1938 sa ho jeho priateľ a kolega z pišpeckého Interhelpa Ján Osoha

pýtal, čo ho skutočne viedlo domov. Osohovi vraj vtedy potvrdil, že zo Sovietskeho zväzu ho vykázali a ozrejmil mu dôvod. Ten nie je v policajných záznamoch uvedený. Lenže vieme niečo iné. V tom čase Stalin ľudí zo Sovietskeho zväzu nevykazoval. Ak boli nepohodlní, jednoducho ich likvidoval. Štefan Dubček bol predtým v Gorkom v styku s Američanmi, nadviazal s nimi blízke vzťahy, čo bol vtedy v Sovietskom zväze dostatočný dôvod na zavretie do gulagu. Zo Sovietskeho zväzu ho však uvoľnili, čo mohlo znamenať, že ho zaviazali k šíreniu sovietskej propagandy na území Slovenska.

Štefan Dubček nebol hocijaký komunista. Bol jedným z prvých podporovateľov založenia komunistickej strany na Slovensku v roku 1921. Komunistické strany v Európe sa vtedy budovali podľa inštrukcií bolševickej Kominterny, a teda boli úplne podriadené Moskve. To pretrvalo a v roku 1938 musel Štefan ako člen strany stále počúvať. Nič to však nemení na veci, že myšlienke komunizmu bol naozaj oddaný a neváhal za ňu riskovať osobnú slobodu. Nakoniec, svedčí o tom jeho odvážne pôsobenie vo vedení ilegálnej strany na Slovensku i jeho neskoršie zatknutie.

Otec mal na syna, pochopiteľne, silný vplyv. Preto neudivuje, že po návrate na Slovensko vstúpil Alexander do komunistickej strany už na prahu dospelosti. Hoci pôsobil iba ako radový člen, tiež riskoval, lebo komunistická strana bola vtedy zakázaná a za aktívnu činnosť hrozili postihy.

Na životnej ceste Alexandra Dubčeka sa objavil tento míľnik nielen preto, že vstúpil do komunistickej strany. Rovnako dôležité bolo to, čo získanie legitimácie sprevádzalo. K činu ho viedol jeho otec, no to na vstup nestačilo. Podľa straníckych pravidiel musel mať uchádzač dvoch ručiteľov, ktorí zaňho dajú obrazne ruku do ohňa. Stali sa nimi dvaja otcovi priatelia, a to nie hocijakí, veď až do momentu zatknutia stáli v prvej Slovenskej republike spoločne s Júliusom Ďurišom na čele komunistickej strany. Za Alexandra ručili Ján Osoha a Ľudovít Benada. Zaujímavá je hlavne postava Benadu, pretože jeho

KAPITOLA PRVÁ

meno sa tiahne s Alexandrom počas takmer jeho celej komunistickej kariéry.

Podobne ako Štefan Dubček, aj Benada patrila medzi prvých členov komunistickej strany v roku 1921. Bol veľmi aktívny v straníckom hnutí, venoval sa hlavne jemu a pracoval len príležitostne. V podstate bol celý aktívny život plateným funkcionárom, v čom sa neskôr Alexander Dubček podal naňho. V medzivojnovom Československu mu hrozilo väzenie, preto v roku 1931 odišiel do Sovietskeho zväzu. Nevedno, čo presne tam robil, no ako rozhl'adený komunista musel chápať, že režim je vystužený Stalinovým terorom. Veď keď zrazu začali miznúť ľudia, badal to i dospievajúci Alexander. Spolu so spolužiakmi musel z učebníc vystrihovať strany, kde sa spomínali zásluhy niekdajších vedúcich komunistov, ktorí sa zrazu stali zradcami a skončili na popravisku. Aspoň tak to uviedol vo svojich pamätiach.

Benada sa vrátil domov v tom istom roku ako Dubčekovci. Poznali sa už v Sovietskom zväze. Rovnako ako pri Štefanovi Dubčekovi, ani pri ňom nie je jasné, či sa musel pobrať na Slovensko pre hrozbu straty československého občianstva alebo mu s povolením na cestu domov pribalili v Moskve špeciálne úlohy.

Benada nebol len Štefanovým priateľom. Spolu sa dostali do slovenského väzenia a v závere druhej svetovej vojny do koncentračného tábora v Mauthausene. Tomu predchádzalo zlyhanie akcie pripisovanej Gustávovi Husákovi, ktorý ich mal podľa pôvodných plánov po spustení Slovenského národného povstania (SNP) v roku 1944 spolu s ďalšími vyslobodiť z väzenia v Nitre. Ako je známe, to sa nepodarilo, pričom uväznený ostal aj Viliam Široký, ktorý to neskôr Husákovi spočítal. Naopak, Benada ostal po vojne blízkym človekom Širokého a neskôr sa stal reprezentantom jeho politiky na Slovensku. Podieľal sa na straníckych čistkách a na politických procesoch v päťdesiatych rokoch, napríklad s Husákom a ďalšími obvinenými z buržoázneho nacionalizmu.

Tento rodinný priateľ – ako ho Alexander Dubček nazýval – ho v začiatkoch obrazne viedol za ruku. Po komunistickom prevrate vo februári 1948 získal Benada významnú pozíciu priamo v pražskom straníckom aparáte. Bol členom kontrolnej komisie, teda akejsi vnútrostraníckej polície. Znamenalo to, že keď sa v komunistickej strane robili čistky, bol pri tom alebo ich dokonca priamo inicioval. Rovnakú pozíciu mal v prípadoch, keď vytypovaní komunisti putovali do väzenia, konali sa s nimi procesy vrátane tých, ktoré sa skončili hrdelnými trestmi. Benada potvrdzoval, že je človekom širokého, najvýznamnejšieho komunistu na Slovensku v päťdesiatych rokoch a na začiatku šesťdesiatych rokov, až kým v dôsledku preverovania násilných procesov zo stalinského obdobia nepadol.

Kariéru plateného straníckeho funkcionára si v roku 1949 Alexander Dubček vyvolil sám, aspoň tak to píše vo svojich pamätiach. Prvá ponuka prišla z trenčianskeho sekretariátu strany, no hoci to Dubček nespomína, je takmer isté, že sa radil s otcom a priamo aj s rodinným priateľom Benadom. Vtedy sa ešte mohol rozhodovať, no prijatím funkcie prekročil rubikon. Potom to už nebolo také nezáväzné ako v roku 1948, keď v trenčianskych Droždiarniach ako člen akčného výboru, teda akejsi samozvanej skupiny vytvorenej na pokyn komunistickej strany a postavenej nad zákon, pomáhal zbavovať továreň protikomunistických živlov, ako vtedy nazývali svojich odporcov. Alebo keď sa stal na podnet ešte vyššej akčnej skupiny členom Okresného národného výboru v Trenčíne.

Prijatím funkcie tajomníka na okrese vstúpil do štruktúr komunistickej strany a v zmysle straníckej disciplíny už musel na slovo počúvať pokyny zhora. Jeho šéfovia ho mohli poslať kamkoľvek. To si určite uvedomoval, a ak aj nie hneď, upozornil ho na to jeho otec alebo učiteľ Benada.

Ak mal v tom čase 27-ročný Dubček nejakú predstavu o svojej budúcnosti, viazala sa na profesionálne pôsobenie v komunistickej strane a dosiahnutie vyššieho

KAPITOLA PRVÁ

postavenia. Nepriamo o tom svedčia aj jeho spomienky. Oženil sa s Annou Ondrisovou a do rodiny čakali prvý prírastok. A on si vybral prácu, ktorá bola v porovnaní s jeho pozíciou v trenčianskej potravinárskej továrni, kde sa mu navyše čoskoro rysovala pozícia riaditeľa, finančne ohodnotená iba polovične. I keď dáme bokom jeho ambície, musel si uvedomovať, že v budúcnosti potrebuje uživiť rodinu, ktorá sa mala podľa plánov partnerov ďalej rozrastať.

Kým po februárovom prevrate mal ešte Dubček všetko vo svojich rukách, v päťdesiatych rokoch to už bolo inak. Po odchode z Trenčína a krátkom pôsobení v slovenskom komunistickom ústredí v Bratislave prišiel pokyn, že sa má stať šéfom komunistov v Banskobystrickom kraji. Za jeho vymenovaním a straníckym postupom stál s veľkou pravdepodobnosťou Benada, čo pripúšťal aj sám Dubček. Zaujímavosťou je, že Benada podobný post na strednom Slovensku zastával ešte v medzivojnovnej republike, keď bol centrálnym šéfom strany Klement Gottwald.

Dosah Benadu na Dubčeka dokumentuje konkrétny príbeh, ako ho opísal Dubček vo svojich pamätiach a ktorý potom vo svojom životopisno-románovom diele o Dubčekovi zámerne podfarbil Ľuboš Jurík.

V závere roka 1952 zomrel za nevyjasnených okolností významný komunistický funkcionár Karol Šmidke. V pripravovaných procesoch ho hodili do jedného vreca s Gustávom Husákom a Ladislavom Novomeským, zbavili ho funkcií, šikanovali a vypočúvali. Smrť bola preňho a možno aj pre iných súdruhov vyslobodením. Dodnes nie je jasné, či tá Šmidkeho nebola násilná, pričom koluje viac chýrov o autonehode, otrave či mŕtvici pri vypočúvaní. Napokon, v tom čase už odvisol na šibenici Vladimír Clementis, ktorého zo skupiny obvinených buržoázných nacionalistov preradili do procesu s Rudolfom Slánským, čo sa mu na rozdiel od Husáka a Novomeského stalo osudným.

Ani v prípade Šmidkeho nešlo o hocikoho. Patril do trojice vedúcich komunistických funkcionárov a počas

MUŽ V POLITIKE

Povstania bol hlavným veliteľom partizánov, pričom mal na starosti aj ich vyzbrojovanie. Významnú úlohu zohral pri komunistickom prevrate v roku 1948. Ako samozvaný predseda a šéf akčného výboru v Slovenskej národnej rade túto inštitúciu veľmi rýchlo vyčistil od odporcov komunistov, aby potom do jeho rúk zložil sľub Husák ako predseda komunistami už naplno ovládnutého Zboru povereníkov.

Benada mal síce silnú, ale ako sa ukázalo, predsa len limitovanú pozíciu. Do pazúrov mašinérie sa z iniciatívy Širokého dostal aj Šmidke, ktorého si u Dubčekovcov a v okruhu ich rodinných priateľov veľmi vážili. Lenže vtedy brat nepoznal brata, a tak Šmidkemu nepomohlo ani to, že bol svatom Benadu, ktorého dcéra mala za manžela Šmidkeho syna. Postrkovanie Šmidkeho a napokon jeho smrť museli Benadu veľmi zasiahnuť, hoci nemožno vylúčiť, že sa na represáliách proti nemu bratovražedne podieľal on sám. Keď Šmidke umrel, Benada, vtedy tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS), vyzval svojho chránenca Dubčeka, v tom čase funkcionára organizačného oddelenia toho istého ústredného výboru, aby predniesol reč nad jeho truhlou. Verejná pieta bola nevyhnutná, pretože Šmidke krátko predtým viedol Slovenskú národnú radu.

Podľa farbistého Juríkovho opisu Benada poprosil Dubčeka o túto službu s unavenou tvárou a kruhmi pod očami. Napokon, v tých časoch padali v politických procesoch hlavy, čo bolo akoby príčinou Benadovej ustanovenosti. Podľa Dubčeka to všetci, ktorých Benada oslovil, odmietli. Dodajme, že možno aj Dubčekov otec, ktorý mal inak k Šmidkemu veľmi blízko. A tak Benadovi zostal iba verný chránenec Alexander.

Dubček nezaváhal, hoci, ako píše, „teror štátnej bezpečnosti v tom čase vrcholil a strach z nových obvinení a zatknutí bol veľký“. Reč o Šmidkem si dal najskôr schváliť na straníckom sekretariáte v Bratislave, ale keď mu ju zmenili, rozhodol sa predsa len vrátiť k svojim pôvodným pasážam. Šmidkeho nazval „dobrým človekom, oddaným revolucionárom a veľkým vodcom“.

KAPITOLA PRVÁ

Urobil niečo v tých časoch nepredstaviteľné, ale nakoniec sa mu nič nestalo. Dubček túto udalosť vo svojich spomienkach prezentuje ako prvý prejav vlastného protistalinistického vzdoru. Možno mu pomohol nevelký význam jeho vtedajšej pozície, skôr však Benadova ochranná ruka a vďačnosť komunistického šéfa za to, že ho počúvol. Ved' Benada bol vtedy tajomníkom na ústrednom výbore komunistickej strany v Bratislave, kým text cenzuroval jeho kolega Miloš Gosiorovský.

Benadov vplyv o niečo klesol už o rok neskôr, keď musel uvoľniť svoju pozíciu ďalšiemu Širokému človeku Karolovi Bacílkovi. Dubčeka síce dostal do pozície šéfa komunistov v Banskobystrickom kraji, no on sám už zastával len rozličné pozície v slabnúcej Slovenskej národnej rade či vo vládných kontrolných orgánoch. Stále sa však držal v predsedníctve ÚV KSS, kam sa Dubček dostal až v roku 1962. V tom momente sa z nich už stali priami kolegovia, žiak sa dostal na úroveň učiteľa staršieho o 22 rokov.

V tomto období bol Dubček k Benadovi zhovievavý, hoci sa vedelo, že ten mal podiel na procesoch v päťdesiatych rokoch. Keď sa Dubček v roku 1963 angažoval pri rehabilitovaní Husáka a Novomeského, nenapadol ho, hoci Novomeský poukazoval práve na to, ako si Benada budoval kariéru šliapajúc po chrbtoch stíhaných spolustraníkov. Bolo to na začiatku päťdesiatych rokov, teda v tom istom období, keď s prispením Benadu stúpil po rebríčku regionálnej straníckej politiky aj Dubček. To, že sa Benada vyhol osudu Širokého či Bacílka, možno podľa historika Jana Peška prisudzovať práve kontaktom s Dubčekom, ktorý prerástol svojho učiteľa a v roku 1963 sa stal novým šéfom slovenských komunistov.

V šesťdesiatych rokoch odišiel Benada do dôchodku, ale naďalej zostával vo vedení slovenských komunistov. Keďže zotrval na svojich niekdajších stalinistických postojoch, v obrodnom roku 1968 nakoniec padol. Dubček ho vtedy už nezachraňoval, ako najvyšší predstaviteľ československých komunistov mal po obsadení republiky armádami štátov Varšavskej zmluvy úplne iné starosti.

MUŽ V POLITIKE

Kto by čakal, že Benadova kariéra sa vtedy skončila, mýlil by sa. Po Dubčekovom páde a Husákovom nástupe v roku 1969 sa vrátil do širšieho vedenia slovenských komunistov, kde bol až takmer do svojej smrti. Kým Dubčeka v roku 1970 z milovanej komunistickej strany vylúčili, Benada bol opäť v jej vedení. Dubčekov otec, ktorý dal týchto dvoch komunistov dohromady, sa toho už nedožil. Zomrel v máji 1969, mesiac po tom, ako jeho syna zbavili funkcie šéfa československých komunistov. Štefan zrejme netušil, že syna už o rok vyhodia zo strany úplne a jeho starý priateľ Benada, ktorý Alexandrovi do strany otváral dvere, si tľapne s normalizátorom Husákom. Alexandrova matka na vylúčenie nečakala a stranícku legitimáciu v roku 1971 sklamane odovzdala sama.

Podobné zvraty v životoch straníckych funkcionárov neboli ničím nezvyčajným. Hoci navonok vyzerali vedúci komunisti, akoby stáli v jednom šíku, vnútri strany tleli či dokonca otvorene horeli spory, bojovalo sa o osobné záujmy, o pozície a často i o život. Benada umožnil Dubčekovi nahliadnuť do tohto sveta a pomohol mu pohybovať sa v ňom. Na vlastnom osude mu ilustroval, čo všetko, vrátane svojich priateľov, musí komunista obetovať, aby sa udržal hore. Keď Dubček nastupoval ako člen a neskôr predseda úzkych okresných, krajských i celoštátnych komunistických predsedníctiev, dobre to chápal. Bojoval za seba tak ako všetci ostatní, i keď stále opakoval, že z vysokých pozícií vystupuje za všetkých ľudí a ich blaho.

Ako druhého vplyvného muža v Dubčekovej kariére treba spomenúť Antonína Novotného. Tento stalinistický politik, ktorý sa zo svojej pozície najmocnejšieho muža Československa pod vplyvom politiky sovietskeho vodcu Nikitu Chruščova v šesťdesiatych rokoch podujal povoliť uzdu tuhému despotizmu, si vybral Dubčeka ako perspektívneho funkcionára. Dubček a nastupujúca generácia mladších vyvolených politikov nezaťažených priamou účasťou na násilnostiach päťdesiatych rokov mali byť pre Novotného tvár omladzujúcim krémom, pretože on sám sa topil v bahne. Mali byť aktívni, pracovití, ale i poslušní, aby Novotnému neprerástli cez hlavu.

KAPITOLA PRVÁ

A Dubček spočiatku plnil zadanie. Potom sa však nabe-
rajúc ako slovenský komunistický šéf stále širšiu pod-
poru, na čo niekedy stačilo trochu odporovať českému
nacionalistovi Novotnému, podujal riskovať a ísť vlast-
nou cestou. Keď sa v roku 1968 dostal na vrchol mocen-
skej pyramídy, pochopil ťaživosť pozície najmocnejšieho
človeka v štáte. Podobne ako Novotný, aj on zrazu musel
hľadať ľudí, o ktorých by sa mohol oprieť. Personálna
politika nikdy nebola Dubčekovou silnou stránkou, ale
oproti ostatným mal obrovskú výhodu – dokázal pôso-
biť na bežných ľuďoch a dostať ich na svoju stranu. Kým do
roku 1968 jeho osudy formovali iní mocní muži, odvtedy
to bol dav.

Dubček mal mimoriadnu schopnosť osloviť ľudí a zís-
kať si ich priazeň. Dostalo sa mu jej dokonca ešte aj
v auguste 1969, na prvé výročie okupácie Českoslo-
venska, keď demonštrujúcich ľudí zatýkali na základe
zákona, ktorý on sám krátko predtým podpísal. No Dub-
ček bol stále symbolom, to s jeho menom na perách
ľudia protestovali. Keď sa po roku 1989 vrátil do politiky,
masy ľudí opäť skandovali jeho meno a on neváhal
bojovať o prezidentský post. No vtedy už neuspel a už
nerozdával karty. Keď hospodárska transformácia
rezala do životnej úrovne, ľudia protestovali a on by sa
ich aj zastal, ale už bolo neskoro, už tu boli iní, ktorí sa
chopili príležitosti. V tom momente už Dubček nedispo-
noval žiadnou podporou, ktorá by ho opäť dostala na
špicu. Pritom stále opakoval, že mu ide o bežného člo-
veka. Teraz však už z pozície sociálneho demokrata, nie
komunistu.

V jadre ostal taký istý. Svoje presvedčenie vždy spájal
s vlastným chápaním sociálnej spravodlivosti. A chceli
azda Marx či Lenin niečo iné?

Dubček nikdy nezanevrel na druhú domovinu - Sovietsky zväz

Alexander Dubček mal ku komunistickej strane veľmi
blízko už od malička. Otec bol jedným z jej prvých členov,

matka podobne. To malo naňho určite najsilnejší vplyv. Rodičia verili myšlienke komunizmu a v nej vychovávali synov. Ich presvedčenie bolo také hlboké, že v roku 1925 spolu s ďalšími nasadli na vlak a odobrali do sovietskej Strednej Ázie, kde sa podujali v izolovanom prostredí vybudovať si vlastný komunistický raj na zemi. Nezanevrelí, keď sa im spočiatku nedarilo, keď nebolo čo jesť, kde bývať, keď umierali deti. Mnohí preto utekali späť domov, Dubčekovci však nie. Po tom, ako sa družstvo po tvrdých začiatkoch v ťažkých podmienkach pozviechalo a následne prišla násilná Stalinova kolektivizácia, ktorá zasiahla aj ich, nezúfali si. Naďalej verili v spravodlivosť sovietskeho systému.

Takáto viera sprevádzala Alexandra Dubčeka s výnimkou posledných troch rokov celý život. Tak sa vyznával, tak ju prezentoval. Neotriasol ňou ani Stalinov teror, ktorého dôsledky mohol vnímať ako dospievajúci mladík priamo v Sovietskom zväze. Nepriečilo sa mu násilie sprevádzajúce komunistický prevrat v Československu v roku 1948, neodradili ho procesy v päťdesiatych rokoch, postihovanie konkrétnych ľudí pri kolektivizácii poľnohospodárstva, vyvážanie odsúdených na otrocké práce do Jáchymova a iných táborov. Veď on na tom mal dokonca svoj podiel, bol vtedy komunistickým funkcionárom.

Dubček dal na svojich teoretických učiteľov a zároveň i na ľudí praxe. Blízke mu boli myšlienky teoretika Karla Marxa, ale hlavne praktika Vladimira Lenina, že cesta k vysnívanej sociálnej rovnosti sa na prvých kilometroch nezaobíde bez násilia. Triedny boj nasledujúci po proletárskej revolúcii znamená zbaviť buržoáziu majetku, a to násilím, lebo ho nepustí dobrovoľne. A keď už nebude buržoázia, nebude ani násilia, ostane len číra radostná aktivita oslobodených robotníkov, združených roľníkov a novej inteligencie. Sociálna spravodlivosť príde automaticky, lebo nebude vykorisťovateľa a vykorisťovaného. Jediný, kto dokáže ľudí na tejto ceste správne viesť, je uvedomelá komunistická strana, skupina oddaných radových členov, nezištných

KAPITOLA PRVÁ

funkcionárov a vodcov, ktorým neleží na srdci nič iné ako blaho všetkých ľudí.

V Československu nebolo treba robiť žiadne experimenty. Prvé kilometre cesty si už dávno vyskúšali v Sovietskom zväze. Tamojší komunisti možno nejaké chyby porobili, ale to bola daň za brodenie sa v panenskom snehu. Smer je správny, príklad treba nasledovať. Zvlášť keď komunistom v Moskve ide o všetkých utláčaných na svete.

O neotrasiteľnej správnosti nastúpenej cesty musel mladý Alexander počúvať počas medzivojnových rokov strávených v Sovietskom zväze v rodine, komunite i v škole. Sovietsky experiment v Leninových a Stalínových modifikáciách mu akoby potvrdzoval opodstatnenosť úvah teoretikov, že sa to dá. Alexander vyrastajúci v Sovietskom zväze nevidel boháčov, buržujov, bol tu len pospolitý ľud a jeho múdri komunistickí vodcovia. Tento obraz mu ostal v duši na dlhé desaťročia. Nevidel iný vzor, veď kde by ho našiel? Preto proti Sovietskemu zväzu nikdy otvorene nevystúpil. Ak sa po obsadení Československa v roku 1968 na niekoho hneval, nebol to Sovietsky zväz, jeho druhá vlasť, ale konkrétni ľudia, ktorí pochybili. Dokonca aj k nim bol blahosklonný v zmysle biblického „Bože, odpusť im, nevedia, čo činia“. Skrátka, nezlyhal systém, len pár jednotlivcov.

Dubček bol s tamojším komunistickým prostredím taký spätý, že to bolo badať na jeho prejave. Niektorí súčasníci z druhej polovice šesťdesiatych rokov tvrdia, že mal dokonca ruský prízvuk a že sa po slovensky dokonale hovoríť nikdy nenaučil. Príčinou nemusela byť iba spätosť s týmto prostredím. Až do sedemnástich rokov Dubček nenavštevoval inú školu ako ruskú. Aj v stredoázijskej komunite Slovákov a Čechov sa učil po rusky, pretože tak to nariadili centrálné úrady. Bez znalosti tohto jazyka by sa v Sovietskom zväze nezaobišiel.

Keď sa Dubčekovci presťahovali do Gorkého, Alexander sa ocitol v čisto ruskom prostredí. Či už bol v škole alebo športoval, používal len ruštinu. Cez ňu prijímal vnemy

práve vo veku, keď sa v mladom človeku utvára svetonázor, ktorý predurčuje postoje v dospelosti. Navyše mu v ušiach dunela propaganda šírená Stalinovým režimom, bol to prepracovaný systém indoktrinácie vpísaný priamo do školských osnov, do komsomolských žiackych krúžkov. Išlo o roky Dubčekovho dospievania, keď si človek vytvára priateľstvá na celý život. Očakávaná kontinuita sa zrazu pretrhla, keď na prahu dospelosti nastúpil na vlak a navždy opustil známe prostredie a ľudí. Ostala mu len rodina a komunistická strana.

Ak chceme pochopiť neskoršie Dubčekove postoje, musíme vziať do úvahy, v akých podmienkach vyrastal. Bol to iný svet, aký sa mu otvoril, keď sa v roku 1938 ocitol v pomníchovskom Československu. Pre mladíka na prahu dospelosti v ňom muselo byť všetko nové a cudzie. Tu ľudia neboli jedna masa, rovnako bohatí a rovnako chudobní. Boli takí aj takí, čo bolo nepredstaviteľné, veď bohatým treba vziať a rozdeliť to všetkým. Ako mohol mať jeden celú továreň a druhý musel zobrať o prácu v nej? Veď to je vrcholne nespravodlivé. To bol ten kapitalizmus, proti ktorému brojil jeho otec.

Mladý Dubček sa musel cítiť ako raketa vypustená zo Zeme, ktorú na ceste do širého vesmíru urýchlila gravitácia inej planéty. V jeho staronovej domovine bolo čo odoberať a rozdeľovať. On mal za čo bojovať. Cesta k spoločnému blahobytu, rovnakému pre všetkých, mohla byť ešte rýchlejšia ako v chudobnom Sovietskom zväze. Keď sa tam podujali vybudovať lepší svet za nevýhodnejších podmienok, o čo ľahšie sa dospeje k cieľu tu, na Slovensku?

Dubček nikdy neprestal spomínať v dobrom na Sovietsky zväz a tamojších ľudí. Viazalo ho k nim citové puto. Jeho najvnútornejšie presvedčenie o sociálnej spravodlivosti vyrastalo tam, a on s ním nemohol nič robiť, i keď sa v jeho rodnej krajine objavili po rokoch nepriateľské tanky so sovietskymi posádkami. Ako píše tajomník z jeho parlamentnej kancelárie Hubert Maxa, Dubček ešte na začiatku deväťdesiatych rokov považoval Sovietsky zväz za svoju druhú vlasť. Vyplývalo to z jeho

KAPITOLA PRVÁ

zakorenených spomienok z mladosti. K Sovietskemu zväzu prežíval „vnútorný vzťah dôvery, lásky a obdivu“. Obyvatelia v jeho druhej domovine mali len tú smolu, že sa tam vyskytovali nehodní politici, ktorí zavarili v roku 1968 aj jemu. On však nezavrhol režim, podľa Maxu nikdy „nestratil vieru v nápravu“ a „nádej bola jeho osudom“.

Dubček mal výnimočnú povahu, bol pevný v presvedčení

Veľkým šťastím Alexandra Dubčeka v rozbiehajúcej sa politickej kariére bola jeho povaha. Zaujímavá je zmienka, ktorú o ňom sprostredkovala Mária Petro-Vencelová. Pamätala si na roky prvej Slovenskej republiky, keď Dubčekovci bývali u nich v Trenčíne. Vlastne sa do domu jej rodiny nasťahovali hneď po príchode zo Sovietskeho zväzu. Dubček bol podľa nej „výborný kamarát, spoločenský, ku každému sa vedel prihovoriť, vždy slušne pozdravil, prehodil slovo, žart“. Svoju veselosť dokázal preniesť aj na druhých. Neklamal, konal čestne a priamo. Bol vynikajúci a odvážny plavec. Rád skákal z mosta do Váhu a „nebál sa napriek tomu, že ne jeden odvážlivec sa na tom mieste utopil“. Mal odvalu. Keď vidíme na fotografiách z roka 1968 Dubčeka usmiateho na stretnutiach alebo v plavkách skáčuceho z mostíka do bazéna, televízia ho ukazuje, ako živo komunikuje s ľuďmi, nebolo to hrané, bolo to v ňom, zodpovedalo to svedectvu z jeho mladosti. Dubček si navyše pozitívny vplyv týchto povahových rysov na ľudí uvedomoval a používal ho vedome.

Táto spontánnosť mala aj svoje nevýhody. Dubčekovi sa dalo čítať v tvári, čo je pre politika pri stretoch s odporcami vážny hendikep. Prepadával emóciám, neraz ho dohnali k tomu, že sa v nevhodnej chvíli rozplakal, napríklad pri ďakovnom prejave pred vedúcimi predstaviteľmi komunistickej strany v januári 1968, keď ho zvolili za prvého tajomníka. Podliehal sebaľútosti, viackrát v nepríjemných situáciách ochorel, pričom nebolo zrejmé, čo bolo príčinou. Po odvlečení vrcholných česko-slovenských straníckych predstaviteľov v auguste 1968

na vynútené rokovania do Moskvy sa zachoval svojsky. Ostatných nechal samých s tým, že sa musí dať ošetriť. Prítomný Vasil Bil'ak to pokladal za útek od zodpovednosti, za herecký výkon.

Dubčekovu spontánnosť, otvorenosť, slušnosť a dobroprajnosť ocenili mnohí jeho spolupracovníci. Blízky priateľ, sochár Teodor Baník označil jeho povahu za šťastnú. Vedel si získavať ľudí, aj keď nebol chýrnym rečníkom. Hovoril vždy pravdivo a úprimne, a to ľudia vycítili, takže ho radi počúvali, verili mu a išli za ním. Baník si položil otázku, v čom spočívala jeho zvláštnosť, prečo sa ľudia k nemu prikláňali. Odpovedal si, že Dubček miloval pravdu, česťnosť a úprimnosť, ktoré vnášal aj do politiky, čo bolo predtým takmer neznámym javom. Priateľ to nazval múdrosťou srdca. „Veril v človeka, veril v dobro a veril aj v možnosť jeho realizácie v politickom živote,“ vyznal sa sochár.

Keď po roku 1969 nastúpila normalizácia, Baníka sa zmocnila skepsa. Dubčekovi tvrdil, že dobrá ostala len jedna tretina ľudí. Ten s ním nesúhlasil, dobrá vraj bola väčšina. Ak sa ľuďom dá pozitívny program, ak sa im ponúkne pravdivá skutočnosť, východisko z ich ťažkostí života, väčšina prejaví dobré vlastnosti, oponoval Dubček priateľovi.

Český novinár a editor Dubčekových pamätí Jiří Hochman potvrdzuje, že Dubček sa usiloval vidieť v každom a vo všetkom niečo dobré. Úprimne veril v dobro a vždy predpokladal, že aj druhý človek má dobré úmysly. Často sa sklamal, ale v základe svoju povahu nezmenil. Časom sa stal vo svojom politickom správaní opatrnejším, ale vždy zostal dôverčivým človekom – nech už to bolo v jeho prospech či neprospech. Bol vraj pravdivý. Hochman si overoval, či mu pri diktovaní pamätí Dubček hovoril pravdu. Tvrdil, že áno, i keď, ako neskôr uvidíme, jeho tvrdenia nie vždy korešpondovali s realitou.

No nie všetci Dubčeka zvelebovali. Najviac si ho dovoľil kritizovať spomínaný Bil'ak, ešte do jari 1968 jeho

KAPITOLA PRVÁ

bližky spolupracovník, potom však čoraz väčší odporca. Dubček sa podľa neho priveľmi spoliehal na svoje sily a v roku 1968 na vybudovanú autoritu, ktorá však bola „chorobná“. „Bol presvedčený, že národ ho miluje a že má veľkú moc,“ píše v pamätiach Biľak a pokračuje, že „bol ako narkoman“ a „musel denne dostávať svoju dávku slávy a chvály“.

Antonín Novotný, predchodca v pozícii šéfa česko-slovenských komunistov, označil Dubčeka za človeka, ktorý sa v roku 1968 nechal vnieť do pozície „vodcu más“, hoci nemal žiadnu politickú koncepciu. Priklonil sa k tomu, čo od neho očakávali iní. Keď riadil stranu Novotný, podroboval sa jemu, keď prišli iní, preskočil k nim. Bývalý prezident Dubčeka dokonca opisoval ako papaláša. Keď ho nahradil vo funkcii, vraj si prišiel pozrieť súkromné sídlo stranického šéfa v Prahe, ktoré bolo známe ako Preissova vila podľa majiteľa, ktorému majetok po roku 1948 skonfiškovali. „Prešiel to tu od pivnice po povalu, nevynechal jediný kút,“ opisoval to neskôr Novotný. Dubček bol vraj nespokojný. „Pre mňa je to malé, poobzerám sa po niečom väčšom,“ povedal údajne po prehliadke Dubček. Potom sa naozaj nastáhoval do iného domu, kde mal aj vlastnú kuchárku, ktorá sa dala chápať aj ako pomocníca v domácnosti, teda slúžka.

Aj iní súčasníci opisovali Dubčeka ako človeka funkcionára bez jasnej koncepcie. Autor ekonomických reforiem z roka 1968 Ota Šik v ňom videl postavu, ktorá neustále kolísala medzi dogmatikmi a reformátormi. Pod vplyvom vtedajších médií a verejnej mienky sa skôr zaradovoval k reformátorom, ale pod tlakom poststalinistov a sovietskeho vodcu Leonida Brežneva v skutočnosti dosadzoval do vedúcich pozícií komunistických dogmatikov. Prezident Ludvík Svoboda mu po odvolaní v roku 1969 vytkol jeho neschopnosť. Spočiatku si Dubčeka veľmi vážil, ale už počas poinváznych rokovaní v Moskve si uvedomil, že nemá schopnosti ďalej zastávať najvyššiu pozíciu v komunistickej strane a v celom Československu. A Dubček si to vraj napriek výčitkám nedokázal uznať.

MUŽ V POLITIKE

Ako vidno, názory na Dubčeka, na jeho povahu a schopnosti sa rozchádzajú. Záleží na tom, či je ich sprostredkovateľ Dubčekovým priaznivcom alebo odporcom. Iný a vzácnejší pohľad prináša Maxa, ktorý bol síce Dubčekovým priaznivcom, ale snažil sa hľadiť viac do hĺbky. Možno preto, že sa s ním stretával aj v dôvernejších okamihoch, keď sa Dubček odhalil. Maxa pôsobil v Dubčekovej kancelárii, keď sa po roku 1989 opäť stal predsedom československého parlamentu. Poznali sa už v roku 1968, keď Maxa pracoval pre ďalšieho muža Pražskej jari Josefa Smrkovského, takže mohol dokonca porovnávať.

Smrkovského zaujala Dubčekova úprimnosť, bezprostrednosť a priamočiarosť. Dubček „mal v sebe zakódovaný cit sociálnej solidarity“, nemal rád násilie a bol mu „vrodenný humanizmus“. Hľadal v človeku pravdu a spravodlivosť. Maxa už v roku 1968 pochopil, že „človek s jeho povahou, slušný, citovo založený a nie dosť priebojný, si mnoho šťastia v politike neužije“. Po dvoch desaťročiach sa to len potvrdilo. Napriek známej prívetivosti Maxa považoval Dubčeka za samotára. Nerád nechával ľudí nahliadnuť do svojho vnútra a nedokázal sa nikomu otvoriť. Napriek tomu, že sa uňho občas objavil plač, nebolo mu to príjemné, lebo nerád dával najavo slabosť.

Márne sa budeme snažiť vymaniť z protirečivosti tvrdení ľudí pohybujuúcich sa v Dubčekovej blízkosti. Názory naňho sú až príliš polarizované, čo môže vyplývať z toho, že nejdú do hĺbky. Skúsím preto ísť na úplnú podstatu. V čo Dubček veril, čo bolo jeho najvnútornejším presvedčením? Český historik Jan Pauer siahol po citátoch, v ktorých sa Dubček úplne obnažil. Zachytil napríklad prezentáciu jeho postojov na zjazde novinárov v júni 1968, a to v okamihu vnútorného vypätia, až depresie. Bolo to v čase, keď bol Dubček pod silným tlakom Brežneva, predtým už aj cúvol, ale sovietskemu vodcovi sa to mánilo. Vtedy okrem iného povedal: „... ja som tiež veriaci človek a my, komunisti, nemôžeme byť ľuďmi neveriacimi – k viere v silu našich národov... k viere v to,

KAPITOLA PRVÁ

že práve tento pozitívny nástup, ktorý sme v januári otvorili, si v ďalšom období prekliesni cestu, a že niet cesty, ktorá by mohla zvrátiť doterajší vývoj späť.“ Pauer k tomu dodáva, že Dubček v sebe niesol „takmer náboženskú vieru v možnosť moderného, humánneho a demokratického socializmu“.

Mal Dubček svoje náboženstvo? Nevedno, jeho posledný verejný náboženský akt je z roku 1945, keď sa zosobášil so svojou životnou družkou Annou v evanjelickom chráme vo Velčiciach. Čo bolo ďalej? Maxa tvrdí, že v jeho povahe sa naďalej odrážala evanjelická kresťanská tradícia. Pravdu a spravodlivosť však hľadal v ľuďoch, nie v Bohu. A Hochman pridáva, že bol socialistom, ktorého viera bola ľahko zlučiteľná s jeho protestantskými rodinnými zásadami. Veril v rovnosť a spravodlivosť.

Maxa sa ešte vyjadril k jednej dôležitej veci. Dubček bol podľa neho samouk a mal vrodennú túžbu po poznaní. Veľa čítal, jeho okruh záujmov bol „takmer neobmedzený“.

Snahou o poznanie sa Dubček líšil od Novotného i jeho predchodcov na čele komunistickej strany. Horšie bolo, ako, v čom a kde sa vzdelával. V Sovietskom zväze v mladosti nestihol dokončiť strednú školu. Keby tam boli Dubčekovci ostali, dokončil by ju a mal záujem o vysokoškolské štúdium. Po príchode do Československa sa vyučil za sústružníka, aby mohol pracovať v dubnickej zbrojovke. Po vojne musel zarábať na mladú rodinu. Situácia sa zmenila, keď nastúpil ako komunistický funkcionár. V päťdesiatych rokoch absolvoval politickú školu v Moskve. Nadobudnutím tohto druhu vzdelania sa len utvrdil vo svojej viere vštepovanej od kolísky a založenej na marxizme-leninizme. Toto ortodoxné učenie opustil až po roku 1990, keď sa stal sociálnym demokratom.

Do akej miery sa dalo toto presvedčenie skĺbiť s trvalo vyznávaným humanizmom, o ktorom toľko hovoria jeho priaznivci? To nie je jediná nezodpovedaná otázka, je

MUŽ V POLITIKE

ich omnoho viac. Poďme sa pozrieť, ako konal Dubček v konkrétnych situáciách počas svojho pracovného života. Možno potom budeme múdrejší.